

АКАДЕМІК МИКОЛА ПЕТРОВИЧ ЩЕРБАК (ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Виповнилося 90 років від дня народження Миколи Петровича Щербака – видатного українського вченого зі світовим ім'ям. За 67 років виробничої, наукової, науково-організаційної, педагогічної і громадської діяльності він збагатив науку фундаментальними результатами в галузі стратиграфії, ізотопної геохронології, геохімії, геології та петрології докембрію, став академіком АН УРСР (НАН України), лауреатом Державних премій УРСР та України в галузі науки і техніки, кавалером ордена “Знак пошани”, заслуженим діячем науки і техніки України, доктором геолого-мінералогічних наук, професором. Він багато років очолював Інститут геохімії і фізики мінералів АН УРСР (з 1994 р. – Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення НАН України) і редакційну колегію “Мінералогического журнала” (“Мінералогічного журналу”).

Народився М. Щербак 16 вересня 1924 р. в с. Савінка Паласовського р-ну Волгоградської обл. (Росія). Ще з малих років життя привчило його до труднощів – у дев'ятирічному віці його з усією родиною вивезли у Кемеровську обл.

Середню школу Микола закінчив у м. Прокоп'євськ і 1942 р. став студентом Донецького індустріального, пізніше політехнічного інституту (нині – Національний технічний університет), який під час війни евакуювали до цього міста. Після завершення навчання вже в Донецьку (1947) трудова дорога молодого інженера пролягла на виробництво: спочатку у Микитівську геологорозвідувальну партію тресту Артемгеологія, а з 1948 р. продовжилася в Північно-Східному геологічному управлінні Міністерства геології СРСР. Тут, на крайній Півночі, головно, в золоторудних копальнях Колими, Микола Петрович на посадах старшого геолога, а потім начальника кількох геологічних партій працював до 1955 р. Він набув значного практичного досвіду у проведенні польових геологічних досліджень, відкрив низку родовищ корисних копалин, виявив організаторські здібності, набув професійних навичок і практики спілкування, зокрема, з робітниками, переважно з ув'язнених.

Наукову діяльність М. Щербак розпочав, вступивши до аспірантури при Інституті геологічних наук АН УРСР (1955). За наукового керівництва академіка АН УРСР М. Семененка 1959 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему “Геологическая структура и минерализация докембрия верховья р. Тетерев”, а 1971 р. – докторську дисертацію “Петрология и геохронология докембрия западной части Украинского щита”.

Стрімкий злет молодого й перспективного вченого у науковому та адміністративно-му плані розпочався з 1965 р., коли він очолив відділ абсолютного віку і ядерних процесів, який 1969 р. у ході створення Інституту геохімії і фізики мінералів (ІГФМ) АН УРСР було трансформовано у відділ геохімії ізотопів і радіогеохронології. Через два роки М. Щербака призначено заступником директора Інституту з наукової роботи, а ще

через три обрано членом-кореспондентом АН УРСР і академіком-секретарем Відділення геології, геохімії і геофізики АН УРСР. У 1977 р він уже директор ІГФМ АН УРСР, а 1979 р. – академік АН УРСР.

Незважаючи на завантаженість науково-організаційною роботою на посаді директора, Микола Петрович продовжував очолювати дослідження зі стратиграфії та геохронології докембрію Українського щита і брати активну участь у фундаментальних геохімічних і петрологічних розробках, вирішуючи проблеми обґрунтування геохронологічної шкали докембрію України.

Загальновідомими стали такі його монографії, як “Петрология и геохронология докембрия западной части Украинского щита” (1975), “Карта геохронологической изученности Украинского щита” (1977), “Каталог изотопных дат пород Украинского щита” (1978), “Методическое руководство по проведению геохронологических и изотопно-геохимических исследований на Украине” (1979), книги про життя і діяльність В. Вернадського (1979, 1981, 1988), “Изотопная геология Украины” (1981), “Стратиграфические разрезы докембрия Украинского щита” (1985), “Железисто-кремнистые формации докембрия европейской части СССР. Стратиграфия” (1988), “Геохронологическая шкала докембрия Украинского щита” (1989), а також видання “Минералы Украины. Краткий справочник” (1990). Неоціненний його внесок у п’ятитомну колективну монографію “Минералы Украинских Карпат” (“Мінерали Українських Карпат”): “Простые вещества, теллуриды и сульфиды” (1990), “Оксиды, гидроксиды, хлориды, йодиды, фториды” (1995), “Бораты, арсенаты, фосфаты, молибдаты, сульфаты, карбонаты, органичные минералы і мінералоїди” (2003) як головного редактора або члена редакційної колегії.

Визнанням фундаментальності отриманих результатів стало присудження вченому Державної премії УРСР в галузі науки і техніки за цикл праць “Петрогенезис і геохронологія формацій Українського щита” (1981) і Державної премії України за цикл праць “Геохімія, петрологія і рудоносність докембрію України” (1998).

З переліку основних праць М. Щербака випливає, що в центрі його наукових інтересів були і є геохронологія, геохімія, геологія та петрологія докембрію Українського щита. Він першим увів у ізотопну геохронологію поняття реперних ізотопних дат і дійшов висновку про необхідність цілеспрямованого проведення радіогеохронологічних досліджень для вирішення загальногеологічних, стратиграфічних, металогенічних завдань і датування геологічних процесів.

Учений суттєво уточнив стратиграфічну схему докембрію Українського щита й виділив в історії його формування та розвитку епохи, найсприятливіші для утворення родовищ металевих і неметалевих корисних копалин. У розробленій ним схемі періодичності ендегенного рудоутворення в ранньому докембрії у дорифейський час в інтервалі 4,2–1,6 млрд років виділено шість етапів і понад дванадцять епох рудоутворення, зокрема, для ранньоархейського етапу (4,2–3,2 млрд років) визначено слабкий прояв процесів залізоагромадження; для мезоархейського етапу (3,2–2,8) характерна інтенсивна нікелева мінералізація; у неархей (2,8–2,6) формувалися багаті залізо- й золоторудні родовища; три етапи палеопротерозою відрізняються розвитком залізорудної, хромітової й титаномагнетитової мінералізації (2,6–2,1), повторним утворенням залізорудних і манганоносних формацій (2,1–1,8), формуванням колчеданового й уранового зруденіння (1,8–1,6 млрд років).

У ході аналізування перспектив алмазонасності Українського щита на підставі виконаного порівняння з геологічною будовою і розвитком ендегенних процесів в алмазо-

носому кратоні Слейв (Канада) М. Щербак дійшов висновку про їхню подібність з Середньопридніпровським кратоном Українського щита, де алмази поки не знайдено, проте відомі дайкові комплекси віком 2,3–2,0 і 1,4–1,2 млрд років. Ще раніше він звернув увагу на можливість виявлення на Українському щиті алмазів у таких нетрадиційних джерелах цього мінералу, як коматіїти.

Турбувала Миколу Петровича і проблема золотоносності надр України. Вивчивши особливості поширення на Українському щиті золотого зруденіння, він упевнився в обов'язковій наявності тут родовищ типу Вітватерсранд (ПАР), що формуються в “кратонічних басейнах” напівплатформного типу на архейському граніт-зеленокам'яному фундаменті і виповнених продуктами його звітрювання й дезінтеграції. До таких він зачислив неоархейські товщі зеленокам'яних структур у Приазов'ї – Гуляйпільської, Терноватської, Сорокінської тощо.

Академік Микола Щербак вів активну роботу на міжнародному рівні: з 1980 р він брав участь у всіх сесіях Міжнародного геологічного конгресу, працював за Міжнародною програмою геологічної кореляції, у Карпато-Балканській геологічній асоціації, у Міжнародній стратиграфічній комісії та Міжнародній проблемній раді з ізотопної геології і геохронології, підтримував наукові зв'язки з академіями наук Індії, Китаю, Німеччини, Словаччини, Угорщини та інших країн.

Вражає перелік країн, на міжнародних форумах у яких він виступав з науковими доповідями з геології і геохронології України: Швейцарія (1969), Німеччина (1970, 1989), Бельгія (1971), Чехословаччина (1972, 1976), Велика Британія (1973, 1986), Франція (1974, 1980), Індія (1978), Канада (1978, 1989), США (1978, 1989), Болгарія (1979, 1984, 1987), Румунія (1981), Угорщина (1982, 1987), Японія (1982, 1992), Монголія (1985), Греція (1994), Норвегія (1999) тощо. Визнанням його високого наукового авторитету стало керівництво Всесоюзною комісією з ізотопної геохронології при АН колишнього СРСР (1979–1991).

Активна науково-організаційна робота М. Щербака визначена тим, що впродовж багатьох років він головував у вченій раді Інституту і Спеціалізованій вченій раді з захисту кандидатських і докторських дисертацій. З 1975 по 1995 рр. учений очолював мінералогічну комісію Карпато-Балканської геологічної асоціації, з 1978 р. – ранньодокембрійську секцію Української республіканської міжвідомчої стратиграфічної комісії, з 1979 по 1991 рр. – Комісію з ізотопної геохронології при АН СРСР та Українську секцію Всесоюзної ради з геології докембрію. Нині академік працює в архейській комісії Національного стратиграфічного комітету України. Він також член редколегії “Геологічного журналу”, науковий редактор багатьох геологічних карт, численних наукових монографій і тематичних збірників.

Усебічність та багатогранність наукової й організаційної діяльності вченого відзначено Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесною грамотою Кабінету міністрів України, орденом “Знак пошани” і кількома медалями; йому присвоєно почесне звання “Заслужений діяч науки і техніки України”.

У підсумку великою заслугою академіка Миколи Щербака можна вважати створення ним потужної ізотопно-геохронологічної школи в Україні. Він виховав багато кандидатів і докторів наук, які успішно працюють у науці й на виробництві в Україні та за її межами. Учений уважав, що кадри необхідно виховувати ще в студентські роки. Саме тому з його ініціативи на геологічному факультеті Київського національного універси-

тету імені Тараса Шевченка організовано філію кафедри з вивчення ізотопної геохімії і фізики мінералів, на якій проходять курс навчання декілька десятків студентів-геологів.

Микола Петрович – зразковий сім'янин, разом з дружиною Ганною Федорівною він виховав двох дітей – Світлану і Дмитра, які народилися в суворих умовах Півночі. Нам, жителям помірних широт, важко уявити мужність і витримку, які знадобилися, щоб без жодних зручностей, у польових умовах чи бараках ростити цих крихіток. І своєю любов'ю до улюбленої геології він передав дітям та онукам, створивши геологічну династію: син Дмитро – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який, на жаль, передчасно пішов у Вічність; онучка Аня закінчила аспірантуру при ІГМР НАН України, внучка Катя – геологічний факультет Київського університету.

Незважаючи на поважний вік, Микола Петрович зберіг добре здоров'я, тверезість розуму і світлість думки, спокій та впевненість ходи, проникність погляду, чіткість пам'яті, логічність висловів. Осягаючи глибинні геологічні процеси нашої планети, він не забуває про безпосередній контакт з землею, радіючи на квітучій дачній ділянці доглянутим грядкам, улюбленим квітам, запаху скошеної трави. Скрізь ювіляр трудиться з повною віддачею: і в науковій роботі, і на природі. У своє дев'яносторіччя вчений сповнений фізичних і духовних сил та енергії, нових творчих планів і задумів на майбутнє, спрямованих на подальший розвиток геологічної науки і розширення мінерально-сировинної бази України.

Геологічна і наукова спільнота України, колектив геологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, редакційна колегія і редакція "Мінералогічного збірника" щиро й тепло вітають дорогого Миколу Петровича Щербака з ювілеєм, зичать йому доброго здоров'я, любові рідних та близьких, шани друзів і колег, творчої наснаги на ще довгих життєвих перехрестях!

Орест Матковський, Ігор Наумко, Микола Павлунь